

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ (ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ)

УДК: 330.336

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД У ДОСЛІДЖЕННІ НАЦІОНАЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ ЯК ЧИННИКА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

В. О. Онищенко, доктор економічних наук. І. Е. Рева.
Полтавський національний технічний університет ім. Ю. Кондратюка.

© Онищенко В. О., 2013.

© Рева І. Е., 2013.

Стаття отримана редакцією 01.08.2013 р.

Вступ. Засади національної безпеки будь-якої держави формуються на етапі становлення її як незалежного суб'єкта міжнародних відносин. Із моменту досягнення незалежності та суверенності держава вживає заходів щодо нівелювання впливу зовнішніх та внутрішніх загроз національній безпеці. У свою чергу, загрози національній безпеці є виявом несумісності інтересів держави, суспільства й людей з фактичною ситуацією, яка склалася ззовні або всередині самої країни. Формування та механізм захисту національних економічних інтересів визначають систему заходів державної політики, котрі охоплюють усі сфери національної економіки й визначають напрями забезпечення належного рівня економічної безпеки з метою своєчасного виявлення та усунення внутрішніх і зовнішніх загроз. Національні економічні інтереси в Україні залишаються недостатньо дослідженими та законодавчо не визначеними, а також відсутня системність гарантування й захисту державою національних економічних інтересів. Зазначене актуалізує поглиблене дослідження процесів формування та забезпечення національних економічних інтересів в умовах інституційних трансформацій.

Огляд останніх джерел досліджень і публікацій. В Україні категорія «національні економічні інтереси» (НЕІ) недостатньо вивчена. Вагомий внесок у дослідження проблем забезпечення НЕІ зробили вітчизняні вчені: В. Гесць, М. Єрмошенко, В. Мунтіян, В. Шлемко, І. Білько, Ю. Уманців, О. Користін, Л. Шевченко та інші. Незважаючи на значну кількість згадувань НЕІ у системних дослідженнях забезпечення економічної безпеки, цей термін не визначений та потребує подальшого теоретико-методологічного і прикладного розгляду.

У російській економічній літературі більш приділено увагу дослідженню національних економічних інтересів. Цю категорію розглядали російські науковці Л. Абалкін, Б. Гершкович, Т. Гладун, В. Загашвілі, І. Дніпровська, В.Лівшиц, В. Сенчагов, П. Таранов, Л. Шаховська та інші.

Метою дослідження є систематизація та узагальнення існуючих наукових підходів до визначення поняття «національні економічні інтереси» та формулювання авторського визначення національних економічних інтересів.

Основний матеріал і результати. У процесі еволюційного розвитку, починаючи з XVIII століття, у наукових працях представників економічних шкіл викладено характеристики пріоритетних цілей держави, які можна порівнювати з національними економічними інтересами. Адам Сміт вбачав збагачення достатку країни через лідерство у промисловому виробництві; марксистська школа ставила класові економічні інтереси вище, ніж національні економічні інтереси; англо-американська школа маржиналістів визначала зростання доходів країни через політику вільної торгівлі; Дж. Кейнс виокремлював такі найважливіші макроекономічні категорії, як національний дохід, споживання, національні інвестиції тощо, контроль за формуванням яких і виражав першочергові інтереси держав. Економіст Д. Норт зосередив увагу на впливі інститутів на ефективне функціонування національної економіки через контроль витрат, обміну і виробництва. У своїх наукових працях він наголошував на тому, що такі інститути можуть визначати можливості суспільства. Зазначені підходи мали на меті збільшення багатства країни, забезпечення високого рівня життя суспільства та національної безпеки.

В Україні пріоритети національної безпеки законодавчо були задекларовані у Концепції (основі державної політики) національної безпеки України від 16 січня 1997 року. У Концепції були окреслені національні інтереси і визначені як такі, що «відображають фундаментальні цінності та прагнення Українського народу, його потреби в гідних умовах життєдіяльності, а також цивілізовані шляхи їх створення і способи задоволення». До того ж зазначено, що «національні інтереси України та їхня пріоритетність обумовлюються конкретною ситуацією, що складається в країні та за її межами». Отже, зміст категорії «національні економічні інтереси» як складової національних інтересів постійно піддається змінам і потребує постійного вивчення. Серед наведених у Концепції національних інтересів до економічних можна віднести лише «створення самодостатньої соціально орієнтованої ринкової економіки» [1].

Закон України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 року (зі змінами у 2013 році) серед пріоритетних національних інтересів також визначає лише один в економічній сфері – «створення конкурентоспроможної, соціально орієнтованої ринкової економіки та забезпечення постійного зростання рівня життя і добробуту населення» [2].

Такі науковці, як В.Т. Шлемко, Ю.М. Уманців та О.Є. Користін використовували однакову класифікацію національних економічних інтересів, розглядаючи так і основні ознаки (табл. 1.) [9, 12, 14].

Таблиця 1. Класифікація національних економічних інтересів

Ознаки класифікації	Види національних економічних інтересів
За ступенем важливості	1) життєво важливі; 2) стратегічні; 3) тактичні.
За тривалістю дії	1) довготермінові; 2) середньотермінові; 3) короткотермінові.
За характером зіткнення	1) паралельні; 2) конфронтаційні; 3) спільні.
За місцем дії	1) внутрішні; 2) зовнішні.
За ступенем реалізації	1) не реалізовані; 2) частково реалізовані; 3) реалізовані.
За сферами розповсюдження	1) виробничі; 2) фінансові; 3) зовнішньоекономічні; 4) технологічні; 5) інституційні; 6) військово-економічні; 7) соціально-економічні; 8) демографічно-економічні; 9) екологоекономічні та ін.

Джерело: Систематизовано авторами за [9, 12, 14].

У дослідженнях вони відзначають, що національні економічні інтереси є невіддільним від традицій та історії країни, системи господарювання, яка у ній склалася, менталітету й інших культурних цінностей, а також констатують їх взаємозалежність з економічними загрозами. Тому кожний із цих дослідників приділив значну увагу класифікації загроз національним економічним інтересам України. Зокрема, Ю.М. Уманців зосередився на загрозах у фінансово-кредитній сфері, доводячи їх найбільший вплив на економічну та фінансову безпеку [12].

О.Є. Користін перелічив фактори формування основних загроз національним економічним інтересам України та згрупував їх у чотири основні блоки:

- 1) зростання майнової, фінансової і матеріальної диференціації населення;
- 2) деформація структури економіки України;
- 3) посилення нерівномірності соціально-економічного розвитку регіонів;
- 4) криміналізація суспільства і господарської діяльності.

Він використовує класифікацію загроз, окресливши ознаки, подібні до класифікації національних економічних інтересів та наводить приклад 46-ти зовнішніх загроз економічної безпеки [9].

В.Т. Шлемко застосовує класифікацію загроз економічній безпеці подібну до класифікації О.Є. Користіна [14]. Усі ці дослідники зазначають пріоритетні національні економічні інтереси України, проте жодний з них не дає чіткого визначення НЕІ.

Отже, В.Т.Шлемко, Ю.М. Уманців та О.Є. Користін зіставляють поняття національних економічних інтересів із «цінностями» в переважній більшості у соціально-економічній сфері, не відкидаючи культурні надбання окремо взятого народу.

Економіст М.М. Єрмошенко у своїх дослідженнях визначав особливі риси економічних інтересів. Зокрема, він зазначав, що економічні інтереси є проявом економічних відносин і водночас суперечностей. Також автор наводив приклад методологічного процесу формування національних економічних інтересів, основними елементами якого є економічні закони та економічна безпека, котрі мають вплив на формування економічних інтересів, а також загрози, які формуються за рахунок суперечностей. Він визначає, що НЕІ слід розуміти як «сукупність об'єктивних економічних потреб незалежної країни, задоволення яких забезпечує ефективне функціонування та сталий розвиток її економічної системи, а через неї й економіки». Слід відмітити, що у дослідженнях цього науковця економічні інтереси ототожнюються саме із поняттям потреб, які пройшли і переломилися через свідомість людини [8].

Л.С. Шевченко розглядає НЕІ більше як правову категорію і дає визначення національних економічних інтересів як усвідомлених суспільством чи державою важливих потреб соціально-економічного розвитку, які пов'язані з підвищенням функціональної ефективності господарської системи або вдосконаленням її структури, спрямовані переважно на реалізацію інтересів головних центрів політичного та економічного впливу.

Отже, М.М. Єрмошенко та Л.С. Шевченко ототожнюють національні економічні інтереси з потребами. На думку авторів, ці поняття не є тотожними, тому що задоволення економічних потреб є метою, а не сутністю НЕІ.

У своїх дослідженнях Л.С. Шевченко використовує класифікацію національних економічних інтересів подібну до класифікації Ю.М. Уманціва, О.Є. Користіната, В.Т. Шлемка, додаючи такі ознаки НЕІ (табл. 2.) [13].

Таблиця 2. Додаткові класифікаційні ознаки національних економічних інтересів

Ознаки класифікації	Види національних економічних інтересів
За об'єктом впливу	1) функціональні; 2) структурні.
За ступенем стійкості	1) скороминущі; 2) постійні.
За характером взаємного впливу	1) підсилюючі; 2) нейтральні; 3) послаблюючі.
За типом інституціонального закріплення	1) формалізовані; 2) неформалізовані.
За джерелом виникнення	1) загальносуспільні; 2) класові; 3) вузькокорпоративні.

Джерело: складено авторами за [13].

Аналізуючи наукові праці у сфері національних економічних інтересів, ми зробили висновок про те, що в Україні ці категорія недостатньо вивчена і потребує подальших досліджень. Більшість науковців відзначають, що НЕІ є невіддільними від понять «економічна безпека» та «загрози економічній безпеці», використовують національні економічні інтереси для визначення цих понять, але не наводять власного бачення дефініції «національні економічні інтереси» [6]. Деякі вчені, які дають власне визначення економічним інтересам ототожнюють, їх з усвідомленими потребами у соціально-економічній сфері [8, 13].

Аналіз російських публікацій [4, 5, 7] показав, що існують розбіжності щодо встановлення взаємозалежності національних економічних інтересів та економічної безпеки. Одні автори розглядають захист НЕІ як головну функцію економічної безпеки, інші ж наголошують на тому, що забезпечення відповідного рівня економічної безпеки є одним із національних економічних інтересів. На нашу думку, перша взаємозалежність більше відповідає дійсності, тому що формування стратегії й основних механізмів економічної безпеки має відбуватися з урахуванням цілей та потреб національної економіки, що відповідає національним економічним інтересам. У той же час більшість дослідників зазначають мінливий характер національних економічних інтересів і відмічають їх вплив як ззовні, так із середини країни [11]. Якщо українські економісти визначають основними суб'єктами НЕІ людину, суспільство та державу, то у дослідженнях російських науковців часто можна зустріти ще один суб'єкт – національні компанії [15]. Підвищення конкурентоспроможності останніх на міжнародному ринку, завдяки перевагам процесу глобалізації, належить до одних із головних національних економічних інтересів. В Україні підприємства, які мають стратегічне значення для економіки і безпеки держави, визначені Постановою Кабінету Міністрів України від 23 грудня 2004 року №1734. Ці підприємства, на думку авторів, є також суб'єктами національних економічних інтересів, тому що їх фінансово-економічна діяльність суттєво впливає на розвиток національної економіки України і визначає конкурентоспроможність, інноваційні пріоритети розвитку, рівень економічної безпеки держави та підвищує економічний потенціал з урахуванням їх спеціалізації.

Російський учений О. Попов досліджуючи економічну безпеку держави, розглядає національні пріоритети, які визначає як першочергові інтереси національної безпеки. На думку автора, національні інтереси не тотожні з національними пріоритетами, бо останні є вужчим поняттям і походять від національних інтересів [16].

Здійснюючи морфологічне дослідження терміна «національні економічні інтереси», можна констатувати, що національними (від слова «нація», з англ. «nation») можна вважати економічні інтереси конкретного історичного об'єднання людей, згуртованих спільними умовами життя, метою, об'єднаних глибокими внутрішніми економічними та культурними взаємозв'язками. Тобто основною суб'єктною ланкою НЕІ є людина. Але НЕІ не є сукупністю всіх економічних інтересів людей, які проживають на території однієї країни. Формування національних економічних інтересів відбувається у результаті взаємовідносин людей, об'єднання їх у суспільні групи, територіальні громади на основі спільності інтересів, у тому числі економічних. Взаємодія таких угруповань веде до формування суспільних економічних інтересів, направлених на забезпечення соціально-економічних потреб суспільства. У той же час суб'єктом НЕІ іншого рівня постає держава, яка є гарантом забезпечення НЕІ. Цілком логічно, що і цей суб'єкт має свої економічні інтереси, котрі були б інструментом досягнення економічних цілей суспільства.

На думку авторів, формування національних економічних інтересів має такий вигляд. (рис. 1.)

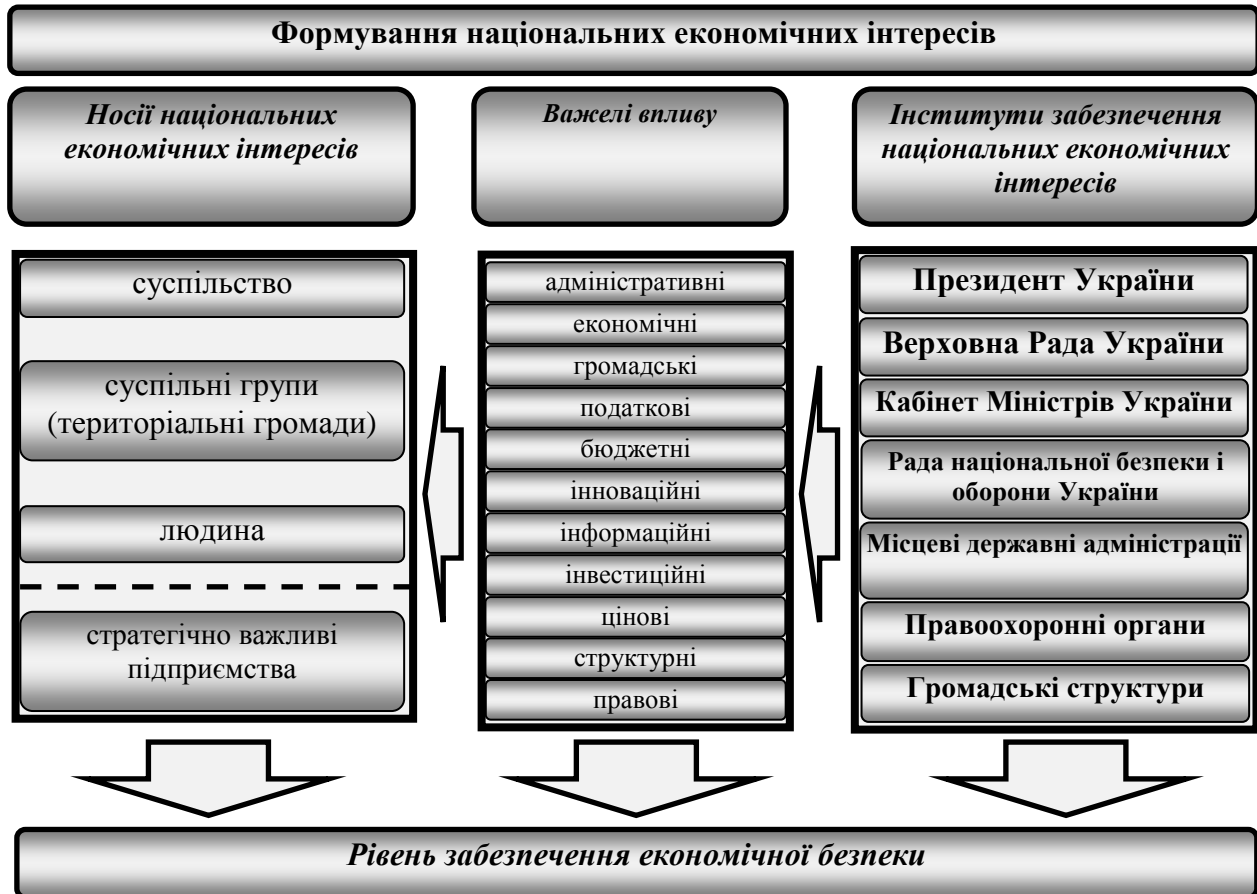

Рис. 1. Система формування національних економічних інтересів .

Джерело: розроблено авторами.

Висновки. Глобалізаційні процеси в сучасному світі, зростання обсягів світового промислового виробництва, високий рівень конкуренції призводять до зростання небезпеки для національної економіки і зниженням головного пріоритету – забезпечення національних інтересів, які полягають у підвищенні конкурентоспроможності людини, суспільства, держави. Ефективна система забезпечення економічної безпеки держави створює можливість своєчасного виявлення внутрішніх та зовнішніх загроз національним економічним інтересам і, як наслідок, запобігає збиткам соціально-економічній системі в цілому. Все більше усвідомлення гостроти і реальної загрози цих проблем дали поштовх детального вивчення й формування національних економічних інтересів на державному рівні та гарантування захисту державою національних економічних інтересів.

Зміст категорії «національні економічні інтереси» постійно зазнає змін. Суспільство, як і його потреби, постійно зазнає змін, що свідчить про необхідність постійного дослідження економічних інтересів громадян, аналізу їх пріоритетності та актуальності. З урахуванням викладеного авторами запропоновано власне визначення поняття «національні економічні інтереси» – це полісистемна категорія, яка включає чітко визначені стратегічні орієнтири національної економіки, сформовані носіями та інститутами забезпечення економічних інтересів, спрямованих на підвищення рівня конкурентоспроможності, забезпечення національної безпеки держави та створення умов для добробуту населення. Забезпечення та захист національних економічних інтересів вимагає використання комплексу дій нормативно-правового, інституційного та організаційно-економічного характеру, що зумовлюють необхідність застосування відповідної політики протекціонізму, що в свою чергу сприятиме зниженню кількості як внутрішніх так і зовнішніх загроз національним економічним інтересам.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Концепція (основи державної політики) національної безпеки України// *Голос України*. – 1997. – 4 лютого. Документ втратив чинність у 2003 р.
2. Закон України «Про основи національної безпеки України»// *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. – 2003. – № 39. – Ст.351.
3. Абалкин, Л.И. О национально-государственных интересах России, / Л.И.Абалкин// *Вопр. экономики*. –1994. – № 2. – С.4–16.
4. Батищев, Д.Г. Некоторые аспекты реализации национальных экономических интересов России в условиях кризисных явлений мировой экономики [Электронный ресурс] / Д.Г. Батищев,– Режим доступа: http://www.pglu.ru/lib/publications/University_Reading/2009/X/uch_2009_X_00003.pdf
5. Гладун, Т.Н. Реализация национальных экономических интересов в условиях глобализации: автореф. дис. канд. эконом.наук: 08.00.01 / Т.Н. Гладун. – Саратов, 2007.– с. 164.
6. Губський, Б.В. Економічна безпека України: методологія виміру, стан і стратегія забезпечення: моногр. / Б. В. Губський. – К. : Укрархбудінформ, 2001.–с. 121.
7. Днепроvская, И.В. Национальные экономические интересы России в условиях глобализации: автореф. дис. канд. эконом. наук: 08.00.01 / И.В. Днепроvская. – Волгоград, 2005.– с. 170.
8. Єрмошенко, М.М. Національні економічні інтереси : реалізація і захист // *Актуальні проблеми економіки*. –2002. –№ 1–2. – С. 18 – 24.
9. Користін, О.Є., Економічна безпека: навч.посіб. / О.Є. Користін, О.І.Барановський, Л.В. Герасименко, Л.М. Доля, О.М.Калюк та ін.; за ред. О.М. Джужі. – К. Центр учбової літератури, 2010.–С.24– 31.
10. Сенчагов, В.К. Экономическая безопасность: геополитика, глобализация, самосохранение и развитие [Текст] / В.К. Сенчагов. – М.: ЗАО «Финстатинформ», 2002.– с. 128.
11. Таранов, П.В. Национальные экономические интересы в переходной экономике России : вопросы теории и методологии: автореф. дис. док. эконом. наук: спец. 08.00.01, 08.00.14 / П.В. Таранов. – Ростов-на-Дону, 2002.– с. 272.
12. Уманців, Ю. Механізм економічної політики / Ю. Уманців, О. Міняйло, В. Косик. –Івано-Франківськ : Місто НВ, 2010.–С. 394 – 406.
13. Шевченко, Л.С. Економічна безпека держави: сутність та напрями формування : монографія / Л.С. Шевченко, О.А. Гриценко, С.М. Макуха та ін.; за ред. д-ра екон. наук, проф. Л.С. Шевченко. –Х.: Право, 2009.– С. 16 – 26.
14. Шлемко, В.Т. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення: [монографія] / В. Т. Шлемко, І. Ф. Бінько.– К.: НІСД, 1997.– с. 144.
15. Шаховская, Л.С. Эволюция концепции национальных экономических интересов / Л.С.Шаховская, И.В.Днепроvская // *Вестник Волгоградского гос. ун-та. Сер.3, Экономика. Экология*. – 2007.– С. 40 – 44.
16. Попов, А.И. Экономическая теория: учебник для вузов. – 4-е изд. – ЗАО Издательский дом «Питер», СПб.:2006.– С. 412 – 424.

УДК: 330.336

Онищенко Володимир Олександрович, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів і банківської справи, ректор Полтавського національного технічного університету ім. Ю. Кондратюка. **Рева Ігор Едуардович**, аспірант кафедри фінансів і банківської справи. Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка. **Сучасні аспекти формування національних економічних інтересів у системі забезпечення економічної безпеки держави.** Узагальнено та систематизовано теоретичні підходи до визначення поняття «національні економічні інтереси», запропоновано авторське визначення категорії «національні економічні інтереси». Зазначено основні проблеми забезпечення національних економічних інтересів України.

Ключові слова: національні економічні інтереси, економічна безпека, національні пріоритети, система формування національних економічних інтересів.

УДК: 330.336

Онищенко Владимир Александрович, доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой финансов и банковского дела, ректор Полтавского национального технического университета им. Ю. Кондратюка. **Рева Игорь Эдуардович**, аспирант кафедры финансов и банковского дела. Полтавский национальный технический университет имени Юрия Кондратюка. **Системный подход в исследовании национальных экономических интересов как фактора экономической безопасности государства**. Систематизировано теоретические подходы к определению понятия «национальные экономические интересы», предложено авторское определение категории «национальных экономических интересов». Указано основные проблемы обеспечения национальных экономических интересов Украины.

Ключевые слова: национальные экономические интересы, экономическая безопасность, национальные приоритеты, система формирования национальных экономических интересов.

USD 330.336

V. O. Onyschenko, the doctor of economic sciences, professor, head of the department of finance and banking. **Reva Igor Eduardovich**, post graduate student of department of finance and banking. Poltava National Technical Yuri Kondratyuk University. **Systematic approach to research of national economic interests as a factor of economic security**. In article have done systematization theoretical approaches to definition “national economic interests” (NEI), had proposed formation system of NEI, had proposed author’s definition category “national economic interests” in context factor of ensuring economic security of state. In this article had specified main problems of ensuring national economic interests of Ukraine.

Key words: national economic interests, economic security, national priorities, formation system of NEI.